

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ, ПРИНЦИПИ, ПРОБЛЕМИ

У статті розглядається сутність поняття «економічна безпека підприємства» та різні підходи до його трактування. Теоретико-методологічну основу дослідження складають праці вітчизняних та зарубіжних науковців. Визначено принципи забезпечення економічної безпеки підприємства. Новизна дослідження полягає у систематизації та обґрунтуванні основних принципів забезпечення економічної безпеки підприємства. Запропоновано напрями посилення, зміцнення фінансового стану підприємства, які дадуть можливість посилити економічну безпеку, підвищити ефективність господарювання та досягти достатнього потенціалу розвитку.

Ключові слова: управління економічною безпекою підприємства; принципи економічної безпеки.

Постановка проблеми. Складне та багатофакторне явище, яким є економічна безпека, характеризується різними критеріями та формами прояву. Чим складніша структура підприємства, тим більше джерел небезпек і ризиків, а також кількості носіїв (персонал, інформація, матеріальні та нематеріальні ресурси тощо). У результаті процеси та інструменти, які складають економічну безпеку діяльності підприємства, є більш складними.

Незважаючи на майже три десятиліття практичного досвіду розробки системи захисту підприємств від негативних факторних впливів, два десятиліття активних наукових досліджень та теоретико-методологічного та методичного забезпечення системи економічної безпеки, формування цілісної системи управління економічною безпекою все ще залишається незавершеним формування змістового наповнення поняття «економічна безпека» в частині визначення об'єкта, мети та засобів захисту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість комплексу проблем управління економічною безпекою бізнесу зумовлює високий науковий інтерес до цього напрямку досліджень. Вивченню сутності, ознак та методичних засад управління економічною безпекою на рівні окремих суб'єктів господарювання

присвячено роботи таких науковців, як Н. Аванесова, М. Житар, О. Іванків, Г. Козаченко, Ю. Погорелов, Т. Полаєва, Т. Сак, О. Сосновська, Г. Ткачук, Є. Чупрін, О. Шуміло, А. Яніогло та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Наявні розмаїття авторських трактувань поняття «економічна безпека підприємства» вимагають відповідного концептуального підходу до формування системи економічної безпеки та управління нею. Відзначаючи значний науковий доробок авторів у розвиток науки безпекознавства, економіки та управління, слід відмітити існуючу невідповідність між авторським змістом поняття «економічна безпека» та подальшими науково-практичними підходами до побудови системи економічної безпеки, що і обумовило необхідність наукового розв'язання проблеми управління економічною безпекою.

Метою дослідження статті є узагальнення та подальший розвиток теоретико-методичних засад управління економічною безпекою підприємства.

Виклад основного матеріалу. У своїй діяльності суб'єкти господарювання постійно стикаються із загрозами різного рівня складності та походження, тому забезпечення своєчасного реагування на загрози формує підсистему управління економічною безпекою суб'єктів господарювання.

По-перше, ми вважаємо за доцільне визначити поняття економічної безпеки. Складність і комплексність питань організації управління економічною безпекою, зумовлюють наявність наукових підходів, задіяних у трактуванні цього поняття.

Поняття «економічної безпеки» в економічній науці розвивалося поступово разом із розвитком економічної теорії та еволюційним формуванням понятійного апарату. Великий внесок у формування поняття «економічна безпека» зробили роботи Дж. Кейнса, А. Маршалла, В. Ойкена, Д. Нортона, А. Сміта.

Розвиток ідей А. Сміта прослідковувався у науковців неокласичної школи економіки: Л. Вальраса, Ф. Ліста, Т. Мальтуса, А. Маршалла, К. Менгера, В. Парето, М. Фрідмана.

Питання сутності економічної безпеки, концепцій, моделей, факторів забезпечення достатньо широко досліджені в науковій літературі [1]. Однак більшість із них ідентифікують економічну безпеку з системою захисту від чинників негативного впливу.

Вивчення системи управління економічною безпекою підприємства, з'ясування сутності понять, що використовуються в поєднанні з терміном економічна безпека, наукова розробка сутності

економічної безпеки, спонукає до з'ясування складових унікальності системи відносин підприємства.

Так, Кіпоренко С. С. [2] аналізуючи сутність економічної безпеки наводить визначення Трофімової Л.М., яка стверджує, що економічна безпека — це система категорій ефективності діяльності підприємства, яка характеризує такий стан економічної безпеки, при якому забезпечується стабільна ефективність організації (стратегічний аспект) та підвищується ефективність діяльності організації, якщо зниження рівня безпеки (тактичний аспект) є поганим ззовні та всередині захисту бізнесу від впливів з урахуванням циклічності розвитку та контролю за дотриманням оптимальності його інтересів.

Крім того, Н. Капустін визначає економічну безпеку підприємства як сукупність таких факторів, як незалежність, стійкість, здатність рухатися вперед в умовах дестабілізуючих факторів. Бендіков М. під економічною безпекою підприємства розуміє захист його науково-технічного, технологічного, виробничого та кадрового потенціалу від прямих чи непрямих загроз.

Кіпоренко С. С. [2] наводить ідею Камлика М. І., який зазначав, що економічна безпека підприємства – це такий стан розвитку суб'єкта господарювання, який характеризується стабільністю економічного й фінансового зростання, ефективністю нейтралізації негативних факторів та протидії їх впливу на всіх стадіях його діяльності.

Вудвуд В. В., Батієвська О. В. [3], аналізуючи наукові джерела, показують, що фінансова безпека підприємства – це його фінансовий стан, який ідентифікується, по-перше, збалансованістю та якістю набору фінансових інструментів, технологій і послуг, які використовує підприємство; по-друге, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз; по-третє, здатністю фінансової системи підприємства задовольнити свої фінансові інтереси, місію і завдання з достатніми обсягами фінансових ресурсів, а також забезпечувати ефективний і сталий розвиток цієї фінансової системи.

Фомічов К. С., підсумовуючи ідеї викладені у своїй праці, зазначає, що економічна безпека організації – це стан захищеності суб'єкта від внутрішніх та зовнішніх чинників, при якому він найбільш ефективно використовує свій потенціал, домагаючись при цьому знизити чи ліквідувати існуючі ризики або інші обставини з метою захисту від них та досягнення основної мети комерційної діяльності на конкурентному ринку [4].

Так, на думку Аванесової Н. та Чупріна Є., суть економічної безпеки підприємства полягає в забезпеченні його прогресивного розвитку з метою забезпечення виробництва необхідних товарів та надання відповідних послуг, спрямованих на задоволення потреб як підприємства, так і суспільства. При цьому економічна безпека демонструється забезпеченням фінансової стабільності підприємства для запобігання витоку будь-якої інформації.

Сосновська О. О. та Житар М. О. зазначають, що сутністю економічної безпеки підприємства є «забезпечення умов для його успішного функціонування та стратегічного зростання під впливом різноманітних загроз». Ткачук Г. Ю. зазначає, що «стан економічної безпеки відображає співвідношення внутрішніх інтересів господарюючого суб'єкта та інтересів зовнішніх суб'єктів середовища. Отже, економічна безпека суб'єкта господарювання відображає взаємозв'язок та взаємозалежність між ступенем економічного розвитку та ступенем економічної свободи» [5].

На думку Фісуненко П. А., при розгляді поняття «забезпечення економічної безпеки підприємства», важливо розуміти процес створення умов досягнення достатнього рівня економічної безпеки за рахунок захисту від загроз на основі принципів, функцій, методів і засобів, спрямованих на підвищення ефективності, інноваційності та конкурентоспроможності діяльності підприємства, тобто в якості гіпотези буде зроблено припущення, що, забезпечуючи підвищення ефективності, інноваційності та конкурентоспроможності, підприємство забезпечить і свою економічну безпеку [6].

На думку Москвіна Б. Ю., який розглядає економічну безпеку у воєнному стані, під економічною безпекою фінансових інституцій слід розуміти такий стан всіх видів ресурсів фінансової інституції, за ефективного використання яких забезпечується її стабільне функціонування і сталий розвиток на фінансовому ринку [7].

Вивчення принципів управління економічною безпекою підприємства, яке базується на науковій літературі лежить в площині різної авторської комбінації їх переліку і не розвиває економічну науку ні в напрямі методології управління, ні в напрямі особливостей принципів та функцій обраної сфери діяльності та процесів управління.

Згідно з дослідженнями Вудвуд В. В. та Батієвської О. В., система основних принципів, на яких будується система фінансової безпеки підприємства, включає системність, безперервність, законність, об'єктивність, обґрунтованість, плановість, економічну доцільність, ефективність, оптимізацію витрат, ефективність управлінських рішень, інформованість, збалансованість інтересів,

своєчасність, постійний моніторинг, активність, інтегрованість, пріоритетність використання внутрішніх ресурсів [3].

Орлова К. Є. вважає, що, відповідно до інших цільових напрямів діяльності, управління економічною безпекою підприємства доцільно здійснювати, за такими принципами його організації:

- системність – передбачає врахування усіх сфер та напрямів оцінки та управління економічною безпекою суб'єкта господарювання;

- стратегічна орієнтація – забезпечує підпорядкованість цілей та заходів управління економічною безпекою загальній місії та стратегії діяльності суб'єкта господарювання;

- економічна ефективність – результати вжитих заходів у процесі управління мають бути більшими за витрати на здійснення відповідних дій (або витрати на здійснення заходів повинні бути меншими за потенційні збитки, на уникнення яких були спрямовані відповідні заходи);

- обґрунтованість – будь-яке управлінське рішення у сфері забезпечення економічної безпеки повинні ґрунтуватися на точній та достовірній оцінці загроз та можливостей суб'єкта господарювання до реалізації тих або інших заходів;

- науковість – означає використання у процесі управління економічною безпекою передових досягнень науки та практичної діяльності;

- еволюційність – враховує необхідність еволюційного розвитку як суб'єкта господарювання в цілому, так і підсистеми управління економічною безпекою на основі врахування попереднього досвіду, аналізу практик інших суб'єктів господарювання тощо [5].

Зрозуміло, що вказаний перелік принципів не є вичерпним та може бути значно розширений, проте вважаємо, що вказані принципи є ключовими з точки зору забезпечення раціональності процесу управління економічною безпекою підприємства.

Як показали дослідження, лише перелік назв принципів забезпечення містить 101 позицію. Безпосередньо перелік принципів забезпечення економічної безпеки підприємства містить 48 позицій. Існують різноманітні принципи, складені тим чи іншим дослідником, іноді відрізняються за назвою або значенням. Деякі автори у своїх роботах дають лише назви принципів без вказівки на те, що вони собою представляють.

Це саме стосується і формулювань щодо функцій, методів та заходів забезпечення економічної безпеки підприємства. За такої ситуації, виникає необхідність певної систематизації принципів забезпечення економічної безпеки підприємства з метою звести їх

до певного зручного переліку, який можна використовувати при теоретичних дослідженнях та практичних розробках.

Фісуненко П. А. пропонує систематизувати принципи забезпечення економічної безпеки підприємства за такими групами:

1. Принципи побудови забезпечення економічної безпеки підприємства – системності, безперервності, комплексності, законності, інноваційності, ефективності.

2. Принципи реалізації забезпечення економічної безпеки підприємства – варіативності, збалансованості, адекватності, залученості.

Отже, *системність* передбачає, що побудова забезпечення економічної безпеки підприємства має мету та взаємопов'язані і взаємоузгоджені елементи (структуру), що «працюють» на досягнення цієї мети. Тобто забезпечення охоплює усі дії, операції, бізнес-процеси і виробничі цикли підприємства.

Безперервність розглядається як постійний, безперервний процес, у часі і у просторі.

Законність полягає у відповідності всіх заходів забезпечення економічної безпеки діючому законодавству.

Комплексність – охоплення забезпеченням всіх складових діяльності підприємства, врахування всіх аспектів і рівнів організаційно-управлінської структури підприємства, а також системних та інфраструктурних процесів.

Інноваційність розглядає побудову забезпечення і розробку заходів на основі інноваційних підходів, враховуючи останні досягнення науки і техніки, постійний моніторинг.

Ефективність, коли результати функціонування забезпечення мають перевищувати витрати на його побудову.

Збалансованість полягає у використанні заходів забезпечення превентивного і реактивного характеру.

Під *адекватністю* розуміється своєчасність і використання заходів відповідно до реальних та потенційних загроз, розробка і реалізація заходів з певним рівнем конфіденційності.

Варіативність – це наявність певних альтернативних варіантів заходів забезпечення.

Залученість – до розробки і впровадження заходів залучаються фахівці та весь персонал підприємства, що дозволить запропонувати дієві шляхи забезпечення економічної безпеки [6].

Такий підхід, на нашу думку, сприятиме більш чіткому розумінню процесів побудови та реалізації забезпечення економічної безпеки.

Данілова Е. І. щодо принципів управління економічною безпекою зробила висновки про те, що на сьогодні поширеним є їх сутнісне дублювання (принцип результативності та принцип ефективності), підміна принципів задачами, функціями та управлінськими операціями (принцип порівняння, контролю, координації, змістова невідповідність авторського принципу означеному процесу (принцип прогресивності, передової матеріально-технічної оснащеності, прямоточності, удосконалення), підміна принципів управління принципами організації виробничого процесу, змістовно незрозумілими принципами (принцип пріоритету об'єкта над суб'єктом) [1].

Управління економічною безпекою має базуватися на низці стандартних принципів загального управління та специфічних принципах відповідно до об'єкту управління.

Основним завданням підприємства є підтримка життєво важливих показників на оптимальному рівні в існуючих умовах. Отримання такого обсягу прибутку, який може забезпечити відтворювальну діяльність підприємства, є основною метою будь-якого підприємства. На противагу цьому, актуальність і значимість проблеми управління неплатоспроможними підприємствами зростає в умовах нестабільного економічного середовища. Серед завдань, які необхідно вирішити для забезпечення економічної безпеки підприємства, насамперед слід назвати:

- неповне визначення комплексу складових економічної безпеки підприємства;

- серйозні проблеми у формалізованому описі динамічних властивостей підприємства з метою забезпечення економічної визначеності щодо дії дестабілізуючих факторів;

- труднощі щодо складання критеріїв оцінки складових економічної безпеки та їх градації за різними рівнями безпеки;

- відсутні загальновизнані національні методики оцінки рівня складових економічної безпеки підприємства, визнані в закордонній практиці підходи не завжди можуть бути застосовані в умовах транзитивної економіки України;

- відсутність методики визначення рівня економічної безпеки підприємства з урахуванням усіх її складових. Ця проблема є важливою, оскільки рівні різних компонентів визначаються за різними шкалами, що ускладнює прихід до єдиного комплексного показника.

Список проблем можна продовжувати нескінченно. Усі вони потребують наукового розуміння, щоб вивчити або вдосконалити

підходи до їх ефективного вирішення.

Висновки. Отже, результати проведеного дослідження свідчать про те, що економічна безпека підприємства – це стан, за якого ресурси підприємства використовуються найбільш ефективно для запобігання загрозам та забезпечення поточної та перспективної ефективності підприємства.

Економічна безпека підприємства повинна відповідати принципам комплексності, своєчасності, безперервності, активності, законності, економічної доцільності, спеціалізації, взаємодії та координації, вдосконалення та децентралізації управління. Також було виявлено кілька проблем, які потребують наукового розуміння, щоб вивчити або вдосконалити методи ефективного відновлення, які б створили умови для стабільного функціонування і розвитку підприємства.

1. Данілова Е. І. Концепція системного підходу до управління економічною безпекою підприємства : монографія. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2020. 342 с. 2. Кіпоренко С. С., Мороз О. В. Механізм економічної безпеки підприємств АПК. *Агросвіт*. 2019. № 22. С. 104–108. 3. Вудвуд В. В., Батієвська О. В. Фінансова безпека підприємства: сутність, цілі, принципи та шляхи забезпечення. *Підприємництво і торгівля*. 2019. № 25. С. 89–93. 4. Фомічов К. С. Особливості національного механізму забезпечення безпеки діяльності суб'єктів господарювання. *Наукові записки. Сер. Право*. 2022. Вип. 12. С. 69–72. 5. Орлова К. Є. Теоретико-методичні засади управління економічною безпекою бізнесу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. Вип. 33. С. 126–130. 6. Фісуненко П. А. Забезпечення економічної безпеки підприємства: сутність, принципи, функції, методи, засоби. *Економічний простір*. 2019. № 152. С. 176–203. 7. Москвін Б. Ю. Економічна безпека фінансових інституцій в умовах воєнного стану в Україні. *Економіка і організація управління*. 2022. № 2 (46). С. 110–119.

REFERENCES:

1. Danilova E. I. Kontseptsiiia systemnoho pidkhotu do upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva : monohrafiia. Vinnytsia : Yevropeiska naukova platforma, 2020. 342 s. 2. Kiporenko S. S., Moroz O. V. Mekhanizm ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv APK. *Ahrosvit*. 2019. № 22. S. 104–108. 3. Vudvud V. V., Batiievaska O. V. Finansova bezpeka pidpriemstva: sutnist, tsili, pryntsypy ta shliakhy zabezpechennia. *Pidpriemnytstvo i torhivlia*. 2019. № 25. S. 89–93. 4. Fomichov K. S. Osoblyvosti natsionalnoho mekhanizmu zabezpechennia bezpeky diialnosti subiektiv hospodariuvannia. *Naukovi zapysky. Ser. Pravo*. 2022. Vyp. 12. S. 69–72. 5. Orlova K. Ye. Teoretyko-metodychni zasady upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu biznesu. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. 2019. Vyp. 33. S. 126–130. 6. Fisunencko P. A. Zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: sutnist, pryntsypy, funktsii, metody, zasoby. *Ekonomichnyi prostir*. 2019. № 152. S. 176–203. 7. Moskvyn B. Yu. Ekonomichna bezpeka finansovykh instytutsii v umovakh voiennoho stanu v Ukraini. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*. 2022. № 2 (46). S. 110–119.

Zaiachkivska O. V. [1: ORCID ID: 0000-0002-8792-9204],
Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

MANAGEMENT OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE: ESSENCE, PRINCIPLES, PROBLEMS

The article examines the essence of the concept of «economic security of the enterprise» and various approaches to its interpretation. The theoretical and methodological basis of the research is made up of the works of domestic and foreign scientists. The results of the conducted research indicate that the economic security of the enterprise is a state in which the resources of the enterprise are used most effectively to prevent threats and ensure the current and prospective efficiency of the enterprise. The principles of ensuring the economic security of the enterprise are defined. Economic security must comply with the principles of complexity, timeliness, continuity, activity, legality, economic expediency, specialization, interaction and coordination, improvement and decentralization of management. The novelty of the study consists in the systematization and substantiation of the main principles of ensuring the economic security of the enterprise. The list of problems that must be solved to ensure the economic security of the enterprise is as follows: incomplete definition of the complex of components of economic security of the enterprise; serious problems in the formalized description of the dynamic properties of the enterprise in order to ensure economic certainty regarding the action of destabilizing factors; difficulties in drawing up criteria for evaluating the components of economic security and their gradation according to different levels of security; there are no generally recognized national methods for assessing the level of the economic security components of the enterprise, the approaches recognized in foreign practice cannot always be applied in the conditions of the transitory economy of Ukraine; lack of methodology for determining the level of economic security of the enterprise, taking into account all its components. This problem is important because the levels of different components are determined on different scales, which makes it difficult to arrive at a single comprehensive indicator. Directions for strengthening and strengthening the financial condition of the enterprise are proposed, which will provide an opportunity to strengthen economic security, increase the efficiency of management and achieve sufficient development potential.

Keywords: management of economic security of the enterprise; principles of economic security.

Отримано: 30 вересня 2022 року
Прорецензовано: 5 жовтня 2022 року
Прийнято до друку: 23 грудня 2022 року